

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Кафедра зарубіжної літератури

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

(Майя Ніколаєва)

08. 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЛІТЕРАТУРА І СИНЕРГЕТИКА

Рівень вищої освіти Другий (магістерський)

Галузь знань 03 гуманітарні науки

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізації 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська

035.043 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька

035.055 Романські мови та літератури (переклад включно), перша – французька

035.051 Романські мови та літератури (переклад включно), перша – іспанська

Освітньо-професійні програми: Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська

Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька

Романські мови та літератури (переклад включно), перша – французька

Романські мови та літератури (переклад включно), перша – іспанська

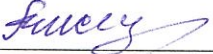
Робоча програма навчальної дисципліни «Література і синергетика» – Одеса: ОНУ, 2022. – 13 с.

Розробник:

Абабіна Н.В., к.філол.н., доцент кафедри зарубіжної літератури

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри зарубіжної літератури

Протокол № 1 від « 28 » 08 2023р.

Завідувач кафедри Валентина СИЛАНТЬЄВА

Погоджено із гарантом ОПІ Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська

 Олена КАРПЕНКО
Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька

 Наталя ГОЛУБЕНКО

Романські мови та літератури (переклад включно), перша – французька

 – Маріанна КНЯЗЯН

Романські мови та літератури (переклад включно), перша – іспанська

 – Людмила ГРИНЬКО

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) факультету романо-германської філології

Протокол № 1 від « 29 » 08 2023р.

Голова НМК Олена ГРИГОРОВИЧ

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри зарубіжної літератури

Протокол № ___ від. “ ___ ” _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри зарубіжної літератури

Протокол № ___ від. “ ___ ” _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____

1.Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>очна форма навчання</i>	<i>заочна форма навчання</i>
Загальна кількість: кредитів – 3/3 годин – 90/90 змістових модулів – 1/1	Галузь знань <u>03 гуманітарні науки</u> Спеціальність <u>035 філологія</u> Спеціалізація: 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська 035.043 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – німецька 035.055 Романські мови та літератури (переклад включно), перша – французька 035.051 Романські мови та літератури (переклад включно), перша – іспанська Рівень вищої освіти: Другий (магістерський)	Вибіркова	
		<i>Рік підготовки:</i>	
		1-й	1-й
		<i>Семестр</i>	
		2-й	2-й
		<i>Лекції</i>	
		16 год.	10 год.
		<i>Семінарські</i>	
		14 год.	4 год.
		<i>Лабораторні</i>	
		год.	год.
		<i>Самостійна робота</i>	
		60 год.	76 год.
		Форма підсумкового контролю: залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу: використовувати синергетичні дослідження в аналізі художнього твору; представити новий погляд на художній текст, на характер естетичної інформації; виявляти основні риси, пов'язані з переорієнтацією авторів і корекцією художнього мислення.

Завдання: обґрунтувати зв'язок технічних і гуманітарних знань, який забезпечує синергетику; розширити методи аналізу художнього твору; розкрити закономірності використання теорії самоорганізації складних систем у літературознавстві; засвоїти поняття «порядок – хаос», «закономірність – випадковість», «варіативність мислення», «кружляння», «самоорганізація процесів», які вдало проектуються на літературний матеріал.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей:**

Інтегральної: здатність пов'язувати гуманітарні і технічні знання, вирішувати складні проблеми аналізу літературного твору у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

загальних:

ЗК05. Здатність працювати в команді та автономно.

ЗК07. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

спеціальних:

СК02. Здатність осмислювати літературу як полісистему, розуміти еволюційний шлях розвитку вітчизняного і світового літературознавства.

СК06. Здатність застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань.

СК08. Усвідомлення ролі експресивних, емоційних, логічних засобів мови для досягнення запланованого прагматичного результату.

Програмні результати навчання:

ПР 06. Застосовувати знання про експресивні, емоційні, логічні засоби мови та техніку мовлення для досягнення запланованого прагматичного результату й організації успішної комунікації.

ПР 08. Оцінювати історичні надбання та новітні досягнення літературознавства.

ПР 16. Використовувати спеціалізовані концептуальні знання з обраної філологічної галузі для розв'язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен

знати:

- основні синергетичні поняття, які вдало проектуються на літературний матеріал;
- риси нестабільних епох та авторського світобачення;
- основні синергетичні досягнення та їх використання у вітчизняному і світовому літературознавстві;
- механізми самоорганізації особистості;

вміти:

- мислити абстрактно, обґрунтовувати зв'язок технічних і гуманітарних знань, який забезпечує синергетику;
- осмислювати літературу як полісистему, оперувати синергетичними поняттями в аналізі художнього твору та епохи, аналізувати можливості застосування цих знань для вирішення професійних завдань;
- використовувати синергетичні дослідження в аналізі художнього та наукового твору з метою вирішення проблем, що потребує інтеграції знань, часто в умовах недостатньої інформації та суперечливих вимог;
- виявляти засоби, що використовуються автором для розкриття проблематики твору та впливу на читача;
- розуміти еволюційний шлях розвитку вітчизняного і світового літературознавства, виявляти основні риси, пов'язані з переорієнтацією авторів і корекцією художнього мислення.

3.Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. СИНЕРГЕТИЧНІ МЕТОДИ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

ТЕМА 1. ВСТУП. СУЧАСНІ НАПРЯМИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФІЛОЛОГА.

Перехідні епохи, які вже увійшли в сучасну свідомість як роки оформлення нових художньо-естетичних течій і філософських доктрин. Завдання філологів на даному етапі. Розробка проблеми перехідності з точки зору синергетичної парадигми на основі наукових досліджень І. Пригожина.

ТЕМА 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ СИНЕРГЕТИЧНИХ ПОНЯТЬ.

Нелінійний світ; самоорганізація, порядок, хаос, дисипація. Художній текст як саморозвиваюча система: нелінійний характер побудови твору, динамічне поєднання взаємодіючих елементів, множинність інтерпретацій, відкритість тексту (наявність джерел саморозвитку, які відчують на собі двосторонній вплив – з боку автора і з боку читача).

ТЕМА 3. ПРОБЛЕМА ЗАСВОЄННЯ СИНЕРГЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ. ХАРАКТЕРИСТИКА НЕСТАБІЛЬНОГО ЧАСУ.

Особливості світосприйняття авторів. Спад інтересу до соціальної (ідеологічної) проблематики і перенесення уваги письменників на проблеми загальнолюдського і метафізичного характеру. Світ художніх систем, образів, категорій, мислення, етичних цінностей.

ТЕМА 4. МІФОПОЕТИЧНЕ МИСЛЕННЯ НА МЕЖІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ. ПРОБЛЕМА ЖАНРУ І СТИЛЮ

Активне звернення письменників кризових епох до міфотворчості: причини, характеристики, закономірність, деміфологізація і прагнення до науково-детермінованого опису сучасного життя. Синтезування літературних явищ.

Літературно-естетичні експерименти у пошуках нового жанру і стилю. Перевага малих жанрових форм експериментального характеру. Імпресіоністичне світобачення. Урізноманітнення традиційних засобів художньої мови за рахунок нових течій, що розвиваються. Ліризація тексту. Відображення моменту історичної переорієнтації, криза старих форм, хаос літературних уподобань, тривала дисипація і вироблення індивідуальних авторських стратегій.

ТЕМА 5. ТВОРЧІСТЬ ПИСЬМЕННИКА ЯК СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПРОЦЕС

Написання художнього твору як синергетичний процес.

Типи самоорганізації художнього твору, які мають місце в еволюції складних відкритих динамічних систем будь-якої природи. Вироблення техніки написання художнього твору. Неврівноважені критичні стани, властиві творчій діяльності людини та їх якісні властивості: блукання в лабіринтах мислення і знань, стрибкоподібні переходи, біфуркації і відбір, самоналаштування.

ТЕМА 6. СИНЕРГЕТИЧНІ ФАЗОВІ ПЕРЕХОДИ

Сучасний світ XXI століття як нелінійне середовище. Типи поведінки особистості в нелінійному середовищі. Синергетика інтеграції людини як процес формування цілісної особистості. Синергетичний підхід до управління динамікою поведінки в проблемній ситуації.

Нерівновісні переходи в нелінійній системі. Людина як складна нестійка система, яка на етапах біфуркацій піддається нерівновісним фазовим переходам: синергетичні положення і практичний аналіз.

ТЕМА 7. ТИПИ САМООРГАНІЗАЦІЇ.

Самоорганізація як шлях до впорядкування внутрішньої системи. Кооперативність і когерентність підсистем у природі і суспільстві. Самоорганізація відкритих нелінійних систем як перехід у нову якісну структуру.

ТЕМА 8. ДИСИПАЦІЯ СВІТУ І ЛЮДИНИ В НЬОМУ

Теорія коливального контуру в епоху перехідності. Нерівновісна свідомість: етапи трансформації, переорієнтація. Випробування вічністю і «відкритим» простором-часом. Усвідомлення себе як в одвічному, так і в реальному історичному часі. Дисипація як умова стабільності, упорядкованості. Здатність людини сприймати і засвоювати нову інформацію у нестабільний час.

«Людина розгублена» у творчості авторів межі століть. Драматична доля людини в ситуації «межі й переходу» кінця XIX – початку XX ст. Пошук свого місця в житті. Проблема збереження себе у хаотичному світі.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин							
	Очна форма				Заочна форма			
	Усього	у тому числі			Усього	у тому числі		
		л	п/с	ср		л	п/с	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Змістовий модуль 1								
СИНЕРГЕТИЧНІ МЕТОДИ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ								
ТЕМА 1. ВСТУП. СУЧАСНІ НАПРЯМИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФІЛОЛОГА.	10	2		8	12	2		10
ТЕМА 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ СИНЕРГЕТИЧНИХ ПОНЯТЬ.	10		2	8	10			10
ТЕМА 3. ПРОБЛЕМА ЗАСВОЄННЯ СИНЕРГЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ. ХАРАКТЕРИСТИКА НЕСТАБІЛЬНОГО ЧАСУ.	12	2	2	8	12	2		10
ТЕМА 4. МІФОПОЕТИЧНЕ МИСЛЕННЯ НА МЕЖІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ. ПРОБЛЕМА ЖАНРУ І СТИЛЮ	8	2	2	4	10			10
ТЕМА 5. ТВОРЧИСТЬ ПИСЬМЕННИКА ЯК СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПРОЦЕС	12	2	2	8	12	2		10
ТЕМА 6. СИНЕРГЕТИЧНІ ФАЗОВІ ПЕРЕХОДИ	12	2	2	8	12		2	10
ТЕМА 7. ТИПИ САМООРГАНІЗАЦІЇ	12	2	2	8	12	2		10
ТЕМА 8. ДИСИПАЦІЯ СВІТУ І ЛЮДИНИ В НЬОМУ	12	2	2	8	8		2	6
Підсумкове заняття	2	2			2	2		
Усього годин	90	16	14	60	90	10	4	76

5. Теми семінарських занять

Семінарські заняття навчальним планом не передбачені.

6.Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Очна форма	Заочна форма
1	Тема 1. СУЧАСНІ НАПРЯМИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФІЛОЛОГА. Основні синергетичні дослідження І. Пригожина та їх використання у літературознавстві	2	
2	Тема 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ СИНЕРГЕТИЧНИХ ПОНЯТЬ. Синергетичні поняття в аналізі художнього твору	2	
3	Тема 4. МІФОПОЕТИЧНЕ МИСЛЕННЯ НА МЕЖІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ. ПРОБЛЕМА ЖАНРУ І СТИЛЮ. Світосприйняття авторів у нестабільну епоху	2	
4	Тема 5. ТВОРЧИСТЬ ПИСЬМЕННИКА ЯК СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПРОЦЕС. Процес написання художнього твору у контексті синергетики	2	
5	Тема 6. СИНЕРГЕТИЧНІ ФАЗОВІ ПЕРЕХОДИ. Особистість у нелінійному середовищі	2	2
6	Тема 7. ТИПИ САМООРГАНІЗАЦІЇ. Типи самоорганізації особистості	2	
7	Тема 8. ДИСИПАЦІЯ СВІТУ І ЛЮДИНИ В НЬОМУ. «Людина розгублена» у творчості авторів межі століть.	2	2
	ВСЬОГО	14	4

7.Теми лабораторних занять

Лабораторні заняття навчальним планом не передбачені.

8.Самостійна робота

№ з/п	Назва теми / види завдань	Кількість годин	
		Очна форма	Заочна форма
1	ТЕМА 1. Перехідні епохи: оформлення нових художньо-естетичних течій і філософських доктрин / стендова доповідь (підготовка до практичного заняття).	8	10
2	ТЕМА 2. Синергетичні ідеї в гуманітарних науках / письмове повідомлення (перевірка індивідуальна).	8	10
3	ТЕМА 3. Малі жанрові форми на перетині століть / (підготовка до практичного заняття).	8	10
4	ТЕМА 4. Синергетичні поняття нелінійного світу / презентація (виступ на лекції)	4	10
5	ТЕМА 5. Неврівноваженість і критичність процесу написання художнього твору / цитатна добірка із статей дослідників – за списком літератури п. 14 (перевірка індивідуальна)	8	10
6	ТЕМА 6. Людина як складна нестійка система: синергетичні положення і практичний аналіз / аналітична таблиця (перевірка індивідуальна)	8	10
7	ТЕМА 7. «Людина розгублена» / проблемно-ситуативне повідомлення на практичне заняття	8	10
8	ТЕМА 8. Самоорганізація у моєму житті / есе (перевірка індивідуальна)	8	6
	РАЗОМ	60	76

9.Методи навчання

Словесні: лекції, дискусії, пояснення, евристична бесіда, проблемна бесіда, інструктаж.

Наочні: PowerPoint презентації.

Практичні: підготовка письмових повідомлень, проблемно-ситуативного повідомлення, презентацій, есе.

10. Форми контролю і методи оцінювання

Поточний контроль: відповіді на практичних заняттях, усне і письмове повідомлення на лекції (практичному занятті), доповідь, есе, складання аналітичних таблиць, цитатна добірка із дослідницьких джерел, стендова доповідь; бланкове тестування.

Підсумковий контроль: залік.

Критерії оцінювання письмових завдань

За системою ОНУ імені І.І.Мечникова	Оцінка ECTS	За національною шкалою	Визначення	
			Теоретична підготовка	Практична підготовка
1	2	3	4	5
90–100	A	зараховано	у повному обсязі володіє системними знаннями про основні синергетичні поняття, які використовуються у літературознавстві, глибоко та всебічно розкриває основні синергетичні досягнення, адаптовані до літератури, демонструє високі знання механізмів самоорганізації особистості	вільно оперує синергетичною термінологією і вдало використовує її в аналізі художнього твору, формує висновки і узагальнення стосовно їхньої специфіки й місця в літературному процесі; аргументовано визначає місце синергетичних досліджень в аналізі художнього й наукового тексту, проявляє творчий підхід та ініціює нові шляхи розв'язання літературних проблем, використовуючи при цьому основну та додаткову літературу; зразково виконує контрольні тестові завдання; може оцінити результати власної практичної діяльності
85–89	B		досить повно володіє системними знаннями про основні синергетичні поняття, які використовуються у літературознавстві, під час усних виступів та письмових відповідей обґрунтовано розкриває основні синергетичні досягнення, адаптовані до літератури, використовуючи при цьому здебільшого основну літературу; при аналізі має стійкі навички синергетичного аналізу художнього твору, може визначити специфіку й місце в літературному процесі, але в основному застосовує стандартні види аналізу; більшість тестових завдань виконує правильно	

			механізмів самоорганізації особистості не вистачає достатньої глибини та аргументації; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує отримані знання, але допускає при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки	
75–84	C		на репродуктивному рівні володіє знаннями про основні синергетичні поняття, які використовуються у літературознавстві, або відтворює певну частину даного матеріалу з елементами логічних зв'язків; називає основні терміни синергетичного аналізу, але має значні ускладнення під час виділення суттєвих їх ознак, виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків	під час виділення суттєвих ознак тексту в контексті синергетики має ускладнення; у процесі аналізу художнього твору проявляє елементарні, нестійкі навички; правильно виконує половину контрольних тестових завдань; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків виявляє непослідовність
70–74	D		засвоїв лише окремі поняття які використовуються у літературознавстві, відтворює незначну частину матеріалу, володіє лише деякими термінами синергетичного аналізу.	синергетичні явища відтворює неповно, недостатньо розкриває їх сутність; уміння та навички аналізу творів у контексті синергетики не актуалізуються у достатній мірі, тексти аналізує фрагментарно.
60–69	E		синергетичними поняттями володіє поверхово; еволюцію розвитку синергетичних досягнень розкриває безсистемно; не може обґрунтувати та аргументовано пояснити проблему використання синергетичних досліджень у літературознавстві; допускає суттєві помилки під час відповіді.	при аналізі тексту без синергетичні явища відтворює час від часу, не може розкрити їхню сутність; уміння та навички аналізу творів у контексті синергетики відсутні, аналізує лише окремі невеликі частини тексту, допускає при цьому суттєві неточності; окремі тестові завдання виконує за допомогою викладача.
35–59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання	володіє рідко окремими поняттями щодо синергетики та літературознавства	виконує лише окремі елементи синергетичного аналізу твору та тестових завдань, потребує постійної допомоги викладача.
0–34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не володіє поняттями щодо зв'язку синергетики з літературознавством	не може виконати синергетичний аналіз.

На заочній формі поточний контроль передбачає оцінювання за 6 видів самостійної роботи з тем 1-6 і 2 практичні заняття. Кожний вид роботи оцінюється в межах 100 б. Фінальна оцінка становить середнє арифметичне усіх зазначених видів роботи.

Критерії та шкала оцінювання

За системою ОНУ імені І.І.Мечникова	Оцінка ECTS	За національною шкалою	Визначення
90–100	A	зараховано	Здобувач вищої освіти повно та ґрунтовно засвоїв всі теми робочої програми з навчальної дисципліни, вміє вільно та самостійно викласти зміст всіх питань програми навчальної дисципліни, розуміє її значення для своєї професійної підготовки, повністю виконав усі завдання з кожної теми поточного контролю.
85–89	B		Здобувач вищої освіти недостатньо повно та ґрунтовно засвоїв окремі теми робочої програми навчальної дисципліни. Вміє самостійно викласти зміст основних питань програми навчальної дисципліни, виконав завдання з кожної теми поточного контролю в цілому.
75–84	C		Здобувач вищої освіти недостатньо повно та ґрунтовно засвоїв деякі теми робочої програми, не вміє самостійно викласти зміст деяких питань програми навчальної дисципліни. Окремі завдання з кожної теми поточного контролю виконав не в повному обсязі.
70–74	D		Здобувач вищої освіти засвоїв лише окремі теми робочої програми. Не вміє вільно і самостійно викласти зміст основних питань навчальної дисципліни, не виконав окремі завдання поточного контролю з кожної теми.
60–69	E		Здобувач вищої освіти засвоїв лише окремі теми робочої програми. Не вміє достатньо самостійно викласти зміст більшості питань програми навчальної дисципліни. Виконав лише окремі завдання з кожної теми поточного контролю в цілому.
35–59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання	Здобувач вищої освіти не засвоїв більшості тем робочої програми, не вміє викласти зміст більшості основних питань з навчальної дисципліни. Не виконав більшості завдань з кожної теми, поточного контролю.
0–34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Здобувач вищої освіти не засвоїв програму навчальної дисципліни, не вміє викласти зміст жодної теми навчальної дисципліни, не виконав завдань поточного контролю.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	

60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13.Методичне забезпечення

1. Абабіна Н.В. Література і синергетика : навч. посіб. Одеса, 2021.150 с.
2. Робоча програма навчальної дисципліни «Література і синергетика». Одеса : ОНУ, 2023. 13 с.
3. Силабус: навчальної дисципліни «Література і синергетика».

14.Рекомендована література

Основна

- 1.Будз В. П. Самоорганізація суспільної дійсності в контексті її антропологічних засад та аксіологічних чинників. Монографія. Івано–Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський нац-й ун-т імені В. Стефаника», 2017. 522 с.
- 2.Добронравова І.С. Постнекласичне знання як процес – форми організації та самоорганізації. Філософія освіти. К., 2011. № 1–2 (10). С. 220–230.
- 3.Добронравова І. С. Практична філософія науки. Суми : Університетська книга, 2017. 352 с

Додаткова

- 1.Батечко Н. Методологія освітології: синергетичний аспект. *Освітологічний дискурс*. Київ, 2017. № 1–2. С. 16– 27.
- 2.Борщук Є.М. Системний підхід і синергетика. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.1. С. 344–347.
- 3.Воронкова В. Г. Місце і роль синергетики у пізнанні соціальних процесів та розвитку сучасного суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2012. № 48. С. 5–24.
- 4.Трифонов О.М. Сучасна наукова картина світу через призму синергетики. *Наукові записки : Кропивницький*, 2016. С. 201–207.
- 5.Циба В. Синергетичні ідеї формування сфери свідомості особистості. *Освіта регіону*. Київ, 2011. № 5. С 26–27.

15.Електронні інформаційні ресурси

Наукова бібліотека ОНУ:

- загальний електронний каталог НБ ОНУ – <http://lib.onu.edu.ua/ru/elektronnyj-katalog/>
- інформаційно-бібліографічний відділ НБ ОНУ – <http://lib.onu.edu.ua/ru/vyrtualnaya-spravochnaaya-sluzhba/>

Електронна бібліотека "УКРАЇНКА" <http://irbis-nbuv.gov.ua>

Електронна бібліотека дисертацій <https://www.dissercat.com>